

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

Дмитраш Юлія
БДМП 1-15

Суб'єкти сучасного міжнародного права та їх характеристика

- Поняття «суб'єкт права» вироблено загальною теорією права стосовно до права в цілому і тісно пов'язане з юридичним поняттям «правовідносини», що припускає наявність у сторін юридичних прав і обов'язків. Суб'єкт права - необхідна складова частина правовідносин, їхній обов'язковий компонент. У поняття суб'єкта права зливаються дві основні характеристики: можливість брати участь у правовідносинах і реальну участь у них. Це відноситься як до норм внутрішньодержавного, так і нормам міжнародного права. Разом з тим, оскільки внутрішнє і міжнародне право має коло своїх суб'єктів, вони являють собою самостійні системи. При всіх відмінностях цих двох систем ознаки суб'єкта міжнародного права принципово ті ж.
- *Суб'єкти міжнародного права - це сторони, наділені юридичними правами та обов'язками в громадських правовідносинах, можливість участі або реальну участь у яких врегульовано міжнародним правом. Міжнародні права та обов'язки суб'єкта міжнародного права виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або розпорядженнями міжнародно-правових актів. Обов'язки суб'єктів міжнародного права також визначаються на основі міжнародного права.*

- Характерною особливістю міжнародного права є те, що обсяг прав та обов'язків суб'єктів міжнародного права, тобто обсяг їх правоздатності, неоднаковий. При цьому важливо підкреслити, що міжнародна правосуб'єктність не залежить від кількості прав і обов'язків, тобто від обсягу правоздатності.
- Коло суб'єктів міжнародного права визначається здатністю осіб (у збірному значенні) брати участь у міжнародних відносинах, регульованих міжнародним правом, об'єктивно підпадати під пряму дію міжнародного права.
- Відмінною особливістю міжнародного права є те, що в ньому розрізняють *первинних* і *похідних* його суб'єктів. Первинних суб'єктів міжнародного права ніхто не створює. Їх поява та існування - об'єктивна реальність, результат природно-історичного процесу. Це насамперед держави і в окремих випадках народи і нації, які, виникнувши як соціальні організми, неминуче вступають у контакт один з одним, створюючи для себе правила взаємного спілкування. До первинних суб'єктам сучасного міжнародного права відносяться також державно-подібні утворення. Це - створювані в минулому на основі міжнародного договору вільні міста (Венеція, Гамбург, Новгород, Данціг). У наш час міжнародної правосуб'єктністю має Ватикан. При цьому Ватикан виступає не як держава, а як адміністративний центр Католицької церкви. Він має дипломатичні відносини з цілою низкою держав (включаючи Росію), є членом ряду міжнародних організацій, має статус спостерігача при ООН, є учасником низки міжнародних договорів.

- На відміну від первинних, похідні суб'єкти створюються первинними. Обсяг їх міжнародної правосуб'єктності, який, як правило, закріплюється в міжнародному договорі, залежить від наміру і бажання їх творців. Це можуть бути міжурядові організації або інші суб'єкти. При цьому творці наділяють їх правом вступати у міждержавні відносини від власного імені. Міжнародне право як самостійна система права виникло в силу об'єктивної потреби правового регулювання взаємовідносин між державами.
- Держави є *основними суб'єктами міжнародного права* з таких підстав:
- - Довгий час держави були єдиними суб'єктами міжнародно-правових відносин;
- - Норми сучасного міжнародного права припускають регулювання головним чином відносин між державами;
- - Правосуб'єктність інших суб'єктів міжнародного права виявляється насамперед у їхніх взаєминах між державами;
- - На відміну від інших суб'єктів міжнародного права, держава має універсальну *правоздатність*, не обмеженою в часі.

- - На відміну від інших суб'єктів міжнародного права, держава *має* універсальну *правоздатність*, не обмеженою в часі.
- Створюючи міжнародне право, держави закріпили в ньому об'єктивно властивому тільки їм особливе юридичне властивість - *суверенітет*, т. тобто право в межах власної території здійснювати законодавчу, адміністративну владу без втручання з боку інших держав, а також самостійно проводити свою зовнішню політику. Виходячи з суверенності кожної держави, міжнародне право визнає, що суверенітет властивий будь-якому державі з моменту його виникнення. Отже, виключно в результаті свого існування держава стає суб'єктом міжнародного права, тобто носієм юридичних прав і обов'язків. Суб'єктом міжнародного права держава залишається протягом усього періоду свого існування. Правосуб'єктність припиняється лишез припиненням існування даної держави в зв'язку, наприклад, з його входженням до складу іншої держави або роз'єднанням його на кілька незалежних держав.
- Сучасна доктрина міжнародного права визнає, що міжнародна Правосуб'єктність держав не залежить від волевиявлення інших учасників міжнародно-правових відносин. Один тільки факт його освіти породжує його міжнародну правоздатність. Визнання чи невизнання держав не впливає на міжнародну Правосуб'єктність держав. Разом з тим з зникненням і появою нових держав з'являється ряд юридичних питань, які регулюються інститутом міжнародно-правового визнання.

- Інститут міжнародно-правового визнання не кодифіковано, єдиного підходу і загальної практики немає. У сучасній теорії міжнародного права існують дві теорії міжнародно-правового визнання: *декларативна* і *конститутивна*. Згідно декларативної теорії, існування держав як суб'єктів міжнародного права не залежить від їх визнання іншими суб'єктами. В основі концепції прийнята під егідою ООН Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам, яка констатувала, що всі народи мають право на самовизначення і в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток. За декларативної теорії, визнання - це лише декларація або підтвердження існуючого правового та фактичного становища, оскільки правосуб'єктність виникла вже раніше в силу самої права. Прихильники декларативної теорії також посилаються на факт декларування Французької Республіки Наполеоном Бонапартом, декларування Радянської держави, проголошення 21 Березень 1990 незалежності Намібії - останній колонії в Африці і т. д.

- *Згідно конститутивної теорії*, держава як суб'єкт міжнародного права виникає тільки після його визнання іншими державами. Як форма міжнародного визнання традиційно визнається форма письмового послання від визнає держави. Мова йде про важливе зовнішньополітичному акті держави, яким вона вважає за доцільне вступити в юридичні відносини з визнається стороною і встановити з нею дипломатичні відносини. Такими сторонами можуть бути знову виникають держава, нація чи національно-визвольний рух. Таким актом визнання стали: Заява «дванадцяти» про майбутній статус Росії та інших колишніх республік СРСР від 21 грудня 1991 р., Укази Президента Російської Федерації від 28 грудня 1992 р. про визнання Чехії та Словаччини. На сучасному етапі визнання держав іншими державами як умова його міжнародної правосуб'єктності видається єдиною можливою об'єктивною оцінкою реальної суверенності і інших складових статусу суб'єкта міжнародного права.
- Чимраз більше утверджується точка зору, що на відміну від національного права, в якому правосуб'єктність (правоздатність) осіб визначається законодавчо, в міжнародному праві вона визначається і встановлюється колективно за згодою держав. Визнання держав є виразом такої згоди, а отже, виразом затвердження реальної правосуб'єктності, тобто реальної можливості володіти правами та обов'язками. Найбільш визнаною і прогресивною вважається визнання держав шляхом прийняття їх у коло держав - членів ООН (відповідно до затвердженої в Статуті ООН процедури).

- В якості основних суб'єктів міжнародного права виступають держави, різні за своєю будовою, - унітарні та складні (федерації, спілки). Члени переважної більшості сучасних федеративних держав, згідно із конституцій, не є суб'єктами міжнародного права. Федеральна держава виступає в міждержавних відносинах як цілісний суб'єкт міжнародного права. У ряді міжнародних договорів (Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. (ст. 28), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про соціальні, економічні та культурні права (1966 р.) особливо підкреслюється, що положення договору поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень або вилучень. Це положення відображено також у конституціях багатьох країн світу. Так, ст. 6 Конституції США кваліфікує укладені від імені США договори, нарівні з Конституцією і законами, як «верховне право країни», якому повинні слідувати судді у кожному штаті. У той же час Конституція США, по суті, забороняє штатам здійснювати зовнішні зносини. Згідно з ч. 3 ст. 32 Основного закону Німеччини, землі у сфері своєї компетенції можуть за згодою федерального уряду укладати договори з іноземними державами.
- При висвітленні питання про дотримання суб'єктами Російської Федерації міжнародних зобов'язань Росії в сфері захисту прав людини слід виходити з того, що будь-яке федеративна держава виступає в міждержавних відносинах як цілісний суб'єкт міжнародного права. Стаття 29 Віденської конвенції про право міжнародних договорів обумовлює обов'язковість договору «для кожного учасника», в тому числі і для суб'єктів федеративних держав.

- Стаття 28 Пакту про економічні, соціальні та культурні права і ст. 50 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права також говорять про те, що їх положення «поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень і вилучень». Аналогічний підхід властивий цілій низці конституцій зарубіжних країн.
- Специфіка державного устрою може лише впливати на механізм реалізації міжнародної правосуб'єктності федеративної держави. Юридичні системи різних країн світу по різному вирішують ці питання. Юридична процедура приведення в дію норм міжнародного договору всередині держави в різних країнах різна. Про це свідчить законодавче регулювання, характерне для федеративних держав.
- Так, США, спираючись на свою Конституцію, намагаються обмежити розповсюдження містяться в основоположних міжнародних актах норм у сфері захисту прав людини на всю територію свого федеративної держави. Вони виходять з того, що федеративна держава не може гарантувати здійснення прав і свобод, в них закріплених, на території всіх його складових частин. Стаття 6 Конституції США кваліфікує висновок від імені США договори, нарівні з Конституцією і законами, як «верховне право країни», з яким повинні слідувати судді у кожному штаті. Разом з тим, ст. 6 Конституції США говорить, що всі договори, які укладені або будуть укладені Сполученими Штатами, є вищими законами країни, судді кожного штату зобов'язані до їх виконання, хоча б в Конституції і законах окремих штатів зустрічалися такі, що суперечать постанови.

- Конституція Австрії (ст. 9) проголошує, що загальновизнані норми міжнародного права діють в якості складової частини федерального права.
- Згідно з Основним законом ФРН, перед укладанням договору федерацією, що зачіпає особливе положення якої-небудь землі, ця земля повинна бути своєчасно заслухана. Згідно з ч. 3 ст. 32 Основного закону Німеччини, землі у сфері своєї законодавчої компетенції можуть за згодою федерального уряду укладати договори з іноземними державами. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини (ст. 25) свідчить, що загальновизнані норми міжнародного права є складовою частиною федерального права. Вони мають переваги перед законами і породжують права і обов'язки безпосередньо для осіб, які проживають на території федерації.
- Конституція Російської Федерації відносить укладання міжнародних договорів до ведення Російської Федерації (ст. 71 п. 2к). У Конституції Російської Федерації участь її суб'єктів в укладанні міжнародних договорів не стало предметом конституційного регулювання. Пункт о. ст.72 Конституції Росії свідчить, що виконання міжнародних договорів Російської Федерації знаходиться в спільному веденні Російської Федерації та її суб'єктів. Закон «Про міжнародні договори РФ» (ст.4) передбачає розгляд пропозицій зацікавленого суб'єкта Федерації при підготовці проекту договору.

■

- У Конституції Російської Федерації немає виразно сформульованої норми про пріоритет дії міжнародних договорів Російської Федерації на всій території. Разом з тим міжнародні договори країни, згідно з Конституцією, є складовою частиною її правової системи, положення офіційно опублікованих міжнародних договорів діють на всій території безпосередньо 1.
- У Радянському Союзі суверенними були як федерація в цілому, так і входні в неї союзні республіки. Кожна з союзних республік мала право вступати у відносини з іноземними державами, укладати з ними договори і обмінюватися дипломатичними і консульськими представництвами, брати участь у діяльності міжнародних організацій. На практиці це право реалізувалося лише Української РСР і Білоруською РСР, які були членами ООН, а також її спеціалізованими установами та органами.
- У Конституції Російської Федерації немає виразно сформульованої норми, чітко регулює діяльність суб'єктів Федерації по здійсненню міжнародних та зовнішньоекономічних зв'язків, що давало б можливість ряду суб'єктів здійснювати власне правове регулювання даної області. Самостійно виступаючи в якості учасника міжнародної діяльності, суб'єкти Федерації керувалися, як правило, своїми законами, ігноруючи федеральні. Цьому значною мірою сприяли договори про розмежування предметів ведення і повноважень між органами державної влади Російської Федерації і органами державної влади суб'єктів Російської Федерації. Ситуація, що склалася практика штовхала на спроби вироблення у вітчизняній доктрині концепції *часткової міжнародної правосуб'єктності* суб'єктів Федерації або навіть їх загального визнання як *особливої категорії* суб'єктів міжнародного права.

- Такі пропозиції повністю суперечать як основним принципам міжнародного права, так і Конституції Російської Федерації, закріпила пріоритетну роль Російської Федерації у зовнішній політиці, міжнародних відносинах, в укладанні міжнародних договорів. Даний підхід закріплений у прийнятому 4 січня 1999 Федеральному законі «Про координацію міжнародних зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів Російської Федерації». Важливо те, що в законі дано офіційне тлумачення положень Конституції Російської Федерації про спільне ведення Федерації і суб'єктів Федерації в плані координації міжнародних та зовнішньоекономічних зв'язків. У законі підкреслено, що мова йде не про міжнародні відносини, а лише про міжнародні зв'язки, здійснення яких суб'єктами має чітко регулюватися і контролюватися самої Федерацією. При цьому ст. 7 Федерального закону обумовлює, що *угоди про здійснення міжнародних та зовнішньоекономічних зв'язків, що укладаються органами влади суб'єкта Російської Федерації, незалежно від форми, найменування і змісту, не є міжнародними договорами.*

- Останнім часом у всьому світі активізувалася міжнародним правом діяльність суб'єктів федерації (Німеччина, Канада, Бельгія, Швейцарія, Росія). Вона включає в основному укладання договорів з іноземними державами, відкриття зарубіжних представництв і почасти участь у роботі ряду міжурядових організацій. Здійснюється вона в рамках конституційних компетенції та за згодою органів виконавчої влади. У ряді федерацій (Німеччина, Канада, Швейцарія) їх члени - землі, провінції, кантони - мають певні конституційні права вступати в міжнародні договірні відносини. Разом з тим коло таких питань обмежений, і здійснюються такі права під контролем федерації. У цілому така діяльність не завжди відповідає існуючим нормам міжнародного права і вимагає відповідної кодифікації. Так, Комісія міжнародного права ООН, розглядаючи питання про відповідність договорів, що укладаються суб'єктами федерації, запропонувала таке положення:
- «Держави - члени федеративного союзу можуть володіти правоздатністю укладати міжнародні договори, якщо така правоздатність визнається федеральною конституцією і не йде за встановлені нею межі». При цьому залишається непорушним, що міжнародним правом регулюються договірні відносини тільки між суб'єктами міжнародного права. У силу наведених доводів договори суб'єктів федерації неможуть розглядатися інакше, як в рамках державного права тієї чи іншої країни, а суб'єкти існують у сучасному світі федерацій не є суб'єктами міжнародного права. Залишається в силі принципове положення: одна федерація - один суб'єкт міжнародного права.

- У вітчизняній науці міжнародного права переважає точка зору, що суб'єктом міжнародного права є сама держава, а не органи і посадові особи, які представляють його. Тому не повинні вводити в оману виразу «міжурядова організація», «міжурядову» або «міжвідомчу угоду». Суб'єктом у всіх цих випадках є держава, яка несе повну відповідальність за дії своїх органів. Первинними суб'єктами сучасного міжнародного права визнаються також *нації і народи, які ведуть боротьбу за незалежність*. Це впливає з права націй на самовизначення - одного з найважливіших міжнародно-правових принципів. Борються нації визнаються як суб'єкти міжнародного права в особі органів національного визволення.
- Концепція міжнародно-правової суб'єктності націй і народів, що борються за незалежність, з'явилася під впливом національно-визвольного руху. У документах ООН національно-визвольні рухи представлені як тимчасова форма існування держав, що знаходяться в процесі формування і становлення. Визнання права націй і народів боротися в ім'я самовизначення, відображено у прийнятій в 1970 р. на 15-й сесії [Генеральної Асамблеї ООН](#) Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, а також в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються міжнародних відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН. Згідно з міжнародним правом, які борються нації стають учасниками міжнародно-правових відносин після створення на певних територіях певних владних структур, здатних виступати від імені населяють цю територію населення в міждержавних відносинах (такими були Фронт національного визволення Алжиру, Народний рух за звільнення Анголи, Народна організація Південно - Західної Африки, Організація африканського єдності, Організація звільнення Палестини). Вони можуть вступати у відносини з іншими державами і міжнародними організаціями, брати участь у роботі [міжнародних конференцій](#), користуватися захистом норм міжнародного права.

- ▣ *Похідними суб'єктами міжнародного права є міжнародні (міжурядові) організації. Вони створюються державами на основі міжнародної угоди (установчого документа), який і свідчить про обсяг їх правосуб'єктності. Правосуб'єктність міжнародних організацій виражається в їх здатності брати участь у міжнародних відносинах від імені держав-членів, а також укладати міжнародні договори з державами та іншими міжнародними організаціями.*
- ▣ *До суб'єктів міжнародного права відносяться також міжнародні органи універсального характеру, як, наприклад, Міжнародний суд ООН.*

- Практика сучасних міжнародних відносин свідчить про те, що на набуття статусу суб'єкта міжнародного права все більш активно претендують міжнародні неурядові організації, а також фізичні особи (індивідууми). Питання про їх міжнародної правосуб'єктності залишається дискусійним у вітчизняній науці міжнародного права. Зокрема, найбільше число суперечностей, різних підходів і оцінок, існує про міжнародно-правовий статус міжнародних неурядових організацій. Переважає точка зору, що статус неурядових організацій має регулюватися виключно *внутрішнім правом*. Це можна пояснити тим, що ще до кінця не усвідомлена роль цих організацій на найбільш важливих ділянках міжнародного життя. Не враховується те, що в даний час багато аспектів їхньої міжнародної діяльності регламентуються міжурядовими актами. Окремі неурядові організації отримують на основі міжнародного права *консультативний статус* при ООН і його спеціалізованих установах, Раді Європи та інших міжнародних організаціях. Це свідчить про те, що *неурядові організації, будучи суб'єктом внутрішньодержавного права, мають певні елементами міжнародної правосуб'єктності*. Отримуючи консультативний статус, неурядові організації отримують певні права і наділяються певними обов'язками. У разі їх невиконання неурядова організація може бути піддана відповідній санкції, наприклад, у вигляді позбавлення консультативного статусу.

- Особливістю сучасного міжнародного права є визнання того факту, що фізичні особи як його суб'єкт відіграють все більш значну роль. У таких галузях міжнародного права, як права людини, гуманітарне право, кримінальне право, з'являється значна кількість норм, що свідчать про те, що фізичні особи мають або можуть мати абсолютно конкретними правами та обов'язками, регульованими міжнародним правом. Правові доктрини західних держав не тільки відносять індивідуумів до суб'єктів міжнародного права, але ставлять їх у центр всієї міжнародно-правової системи.
- Вітчизняна доктрина міжнародного права, визнаючи реальні можливості індивідуума виступати на міжнародній арені на захист своїх прав (в Комітеті ООН з прав людини та інших комітетах ООН, в Європейському суді, Суді Європейського союзу), не виробила єдину концепцію щодо міжнародної правосуб'єктності індивідуумов. Разом з тим точка зору про визнання фізичних осіб суб'єктами міжнародного права (хоча і з обмеженою правосуб'єктністю) все більше утверджується.

■ Віденська конвенція про право міжнародних договорів

(Про схвалення та представлення на розгляд див.

Постанову Ради Міністрів УРСР

N 102 ([102-86-n](#)) от 26.03.86)

(Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою

див. Указ Президії Верховної Ради УРСР N 2077-XI ([2077-11](#)) від 14.04.86)

Держави - учасниці цієї Конвенції, враховуючи надзвичайно важливу роль договорів в історії міжнародних відносин, визнаючи дедалі зростаюче значення договорів як джерела міжнародного права і як засобу розвитку мирного співробітництва між націями, незалежно від відмінностей в їхньому державному і суспільному ладі, відзначаючи, що принципи вільної згоди і добросовісності та норма *pacta sunt servanda* здобули загальне визнання, підтверджуючи, що спори, які стосуються договорів, як і інші міжнародні спори, повинні розв'язуватися тільки мирними засобами і відповідно до принципів справедливості і міжнародного права, нагадуючи про рішимість народів Об'єднаних Націй створити умови, за яких може бути додержано справедливості і поваги до зобов'язань, що випливають з договорів, беручи до уваги принципи міжнародного права, втілені у Статуті Організації Об'єднаних Націй, такі, як принципи рівноправності і самовизначення народів, суверенної рівності і незалежності всіх держав, невтручання у внутрішні справи держав, заборони погрози силою або її застосування та загального поважання і додержання прав людини й основних свобод для всіх, вважаючи, що кодифікація і прогресивний розвиток права договорів, здійснені в цій Конвенції, сприятимуть досягненню вказаних у Статуті цілей Організації Об'єднаних Націй, а саме підтриманню міжнародного миру і безпеки, розвитку дружніх відносин між народами і здійсненню їх співробітництва один з одним, підтверджуючи, що норми міжнародного звичайного права, як і досі, регулюватимуть питання, які не були розв'язані в положеннях цієї Конвенції.

- ▣ **Стаття 29.**
- ▣ **Територіальна сфера дії договорів**
Якщо інший намір не випливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то договір є обов'язковим для кожного учасника щодо всієї його території.

- Резолюция 1514 (XV) Генеральной Ассамблеи ООН
Декларация о предоставлении независимости
колонияльным странам и народам
14 декабря 1960 г.
Генеральная Ассамблея, помня о решимости, провозглашенной народами мира в Уставе Организации Объединенных Наций ([995 010](#)), "вновь утвердить веру в основные права человека, в достоинство и ценность человеческой личности, в равноправие мужчин и женщин и в равенство прав больших и малых наций" и "содействовать социальному прогрессу и улучшению условий жизни при большей свободе", сознавая необходимость создания условий устойчивости и благосостояния и мирных и дружественных отношений, на основе уважения принципов равноправия и самоопределения всех народов и всеобщего уважения и соблюдения прав человека и основных свобод для всех, без различия расы, пола, языка и религии, признавая горячее стремление всех зависимых народов к свободе и решающую роль этих народов в достижении своей независимости, зная об усилении конфликтов, вызываемых отказом в свободе или созданием препятствий на пути к свободе таких народов, что представляет собой серьезную угрозу всеобщему миру, принимая во внимание важную роль Организации Объединенных Наций в содействии движению за независимость в подопечных и самоуправляющихся территориях, признавая, что народы всего мира горячо желают покончить с колониализмом во всех его проявлениях, исходя из убеждения, что дальнейшее существование колониализма препятствует развитию международного экономического сотрудничества, задерживает социальное, культурное и экономическое развитие зависимых народов и идет вразрез с идеалом Организации Объединенных Наций, заключающимся во всеобщем мире, подтверждая, что народы в своих собственных интересах могут свободно распоряжаться своими естественными богатствами и ресурсами, не нарушая каких бы то ни было обязательств, вытекающих из основанного на принципе взаимной выгоды международного экономического сотрудничества и норм международного права, считая, что процесс освобождения нельзя ни остановить, ни повернуть вспять и что во избежание серьезных кризисов должен быть положен конец колониализму и связанной с ним любой практике сегрегации и дискриминации, приветствуя достижение в течение последних лет свободы и независимости многими зависимыми территориями и учитывая стремление к свободе, проявляющееся все с большей силой в тех территориях, которые еще не достигли независимости, исходя из убеждения, что все народы имеют неотъемлемое право на полную свободу, осуществление своего суверенитета и целостность их национальной территории,

- торжественно провозглашает необходимость незамедлительно и безоговорочно положить конец колониализму во всех его формах и проявлениях; и с этой целью заявляет, что 1. подчинение народов иностранному игу и господству и их эксплуатация являются отрицанием основных прав человека, противоречат Уставу Организации Объединенных Наций и препятствуют развитию сотрудничества и установлению мира во всем мире; 2. все народы имеют право на самоопределение; в силу этого права они свободно устанавливают свой политический статус и осуществляют свое экономическое, социальное и культурное развитие; 3. недостаточная политическая, экономическая и социальная подготовленность или недостаточная подготовленность в области образования никогда не должны использоваться как предлог для задержки достижения независимости; 4. любые военные действия или репрессивные меры какого бы то ни было характера, направленные против зависимых народов, должны быть прекращены, с тем чтобы предоставить им возможность осуществить в условиях мира и свободы свое право на полную независимость; а целостность их национальных территорий должна уважаться; 5. в подопечных и самоуправляющихся территориях, а также во всех других территориях, еще не достигших независимости, должны быть незамедлительно приняты меры для передачи всей власти народам этих территорий, в соответствии со свободно выраженной ими волей и желанием, без каких бы то ни было условий или оговорок и независимо от расы, религии или цвета кожи, с тем, чтобы предоставить им возможность пользоваться полной независимостью и свободой; 6. всякая попытка, направленная на то, чтобы частично или полностью разрушить национальное единство и территориальную целостность страны, несовместима с целями и принципами Устава Организации Объединенных Наций; 7. все государства должны строго и добросовестно соблюдать положения Устава Организации Объединенных Наций ([995_010](#)), Всеобщей декларации прав человека ([995_015](#)) и настоящей Декларации на основе равенства, невмешательства во внутренние дела всех государств, уважения суверенных прав всех народов и территориальной целостности их государств.

Поняття та види територій у міжнародному праві.

- ▣ **Поняття та класифікація територій.**
- ▣ Інститут території є одним із найстаріших у міжнародному праві. Територія має важливе значення, оскільки є не просто простором, а матеріальним середовищем життя кожної держави. У міжнародному праві вже цілком чітко склалися загальновизнані поняття, що стосуються території.
- ▣ Концепції території, територіальних прав у міжнародному праві викладалися в різних роботах вчених, які ґрунтувалися на тому, що територіальні права за міжнародним правом подібні до речових прав приватного порядку, оскільки і вони є абсолютними правами, що мають силу щодо всіх інших суб'єктів міжнародного права.
- ▣ **Територія** у міжнародному праві у широкому розумінні — це простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, а також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому.
- ▣ Таким чином, термін "територія" використовується в міжнародному праві для позначення земного, а також позаземного простору, відмежованого від інших просторів певними межами, і такого, що має визначений юридичний статус (наприклад, статус державної території) і відповідний йому правовий режим.
- ▣ Поняття "правовий статус" і "правовий режим" використовуються в якості критерію для юридичної класифікації території. Під правовим статусом території слід розуміти її базисну правову характеристику, визначення її основної приналежності відповідно до міжнародно-правової класифікації територій. Правовий режим виступає у виді визнаних у міжнародному праві й у законодавстві держав специфічних рис і характеристик певної території, що в сукупності визначають і обумовлюють певний, відмінний від інших, порядок її використання.

- З погляду правового режиму території можна поділити на такі види:
- - **державна територія** - це простір, у межах якого певна держава здійснює свою верховну владу, свій суверенітет;
- - **міжнародна територія** - це простір за межами державних територій, який не належить жодній окремій державі, а перебуває у спільному користуванні світового співтовариства і його правовий режим визначається виключно міжнародним правом. На міжнародну територію не поширюється суверенітет якоїсь держави, вона відкрита для використання всіма державами відповідно до норм міжнародного права. До таких територій можна віднести Антарктику, відкрите море і повітряний простір над ним, дно морів і океанів за межами національної юрисдикції (міжнародний район морського дна), комічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла.
- Юридичний статус цих територій визначається в багатосторонніх міжнародно-правових актах і міжнародній доктрині як територія загального користування або загальна спадщина людства.

- Іноді окрім конвенційних (договірних) норм міжнародного права статус таких просторів визначається також додатково угодами між суміжними державами. Наприклад правовий статус Антарктики - у Договорі про Антарктику 1959 року;
- - **територія зі змішаним правовим режимом** - це територія, на якій діють одночасно норми міжнародного права і національного законодавства прибережних держав. Наприклад континентальний шельф, міжнародні ріки, протоки і канали, економічна зона як території зі змішаним режимом не входять до складу державних територій, однак прибережні держави в цих просторах мають визначені суверенні права, зафіксовані національним законодавством і міжнародними договорами - на розвідку і розробку ресурсів цих територій тощо. Відповідно до міжнародних норм за іншими державами зберігаються певні права на вільне судноплавство, прокладання кабелю і трубопроводів, наукове дослідження. Обсяг таких прав закріплено у Конвенції про континентальний шельф 1958 р., Конвенції з морського права 1982 р. У межах цих прав кожна держава приймає свої закони і правила, що регулюють такі види діяльності.

- Континентальний шельф - вирівняна частина підводного краю материків, що прилягають до берегів, суші і характеризуються спільною з нею геологічною будовою, зовнішній кордон біля 200 морських миль від берега.
- Міжнародні ріки, міжнародні протоки, що перекриваються територіальними водами прибережних держав, і міжнародні канали, що входять до складу територій прибережних держав.
- Виключна економічна зона це район, який знаходиться за межами територіального моря і який прилягає до нього.

- Отже, міжнародно-правова особливість цього виду території полягає в тому, що вона не перебуває під суверенітетом держав і не входить до складу державної території;
- - **території з особливим міжнародним режимом** - це демілітаризовані і нейтральні зони, зони миру (у разі їх встановлення). Виділення таких територій має суто функціональний характер з метою визначення ступеня їхньої мілітаризації. До складу цих територій можуть входити державні території або державні, міжнародні території і території зі змішаним режимом одночасно: наприклад, архіпелаг Шпіцберген, Аландські острови, Панамський і Суецький канали, Місяць та інші небесні тіла.

- Державна територія є матеріальною базою існування відповідної держави і на неї поширюється її територіальне верховенство. Правовий режим таких територій визначається насамперед національним законодавством кожної держави, а також двосторонніми чи багатосторонніми угодами (договірне проходження державного кордону, визначення прикордонного режиму і т.д.).
- У Конституції України закріплено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (ст. 13 Конституції 1996 р.). Отже, передбачене право народу на володіння, користування і розпорядження як самою територією, так і всіма її природними ресурсами і багатствами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного співробітництва держав. Як об'єкт права власності державна територія може бути предметом цивільно-правових угод: купівлі-продажу, міни, дарування, оренди тощо.
- У межах державної території держава здійснює своє територіальне верховенство і національну юрисдикцію.

- Територіальне верховенство держави прямо зв'язане з державним суверенітетом і виступає в якості одного з його складових елементів. Недарма стаття 2 Конституції України проголошує, що суверенітет України поширюється на всю її територію. У міжнародному праві, відповідно до визначення Міжнародного суду, територіальне верховенство розуміється як територіальний суверенітет.
- Територіальний суверенітет можна визначити як право держави здійснювати виняткову юрисдикцію стосовно всіх осіб і предметів на своїй території. Отже, правовий режим усіх суб'єктів і об'єктів, що знаходяться на території держави, визначається і регулюється винятково її законами, і держава вправі не допускати на своїй території діяльності будь-якої іншої держави або організації.

- **Територіальний суверенітет** - це складне і комплексне поняття, що виявляється у виді територіального верховенства народу і держави та передбачає:
 - - право народу на самовизначення;
 - - територіальні зміни статусу державної території або її частини як у бік збільшення, так і у бік зменшення, зміна державних кордонів повинна здійснюватися відповідно до прямого волевиявлення народу, згоди держави і міжнародного права без втручання ззовні, погрози силою або її застосування, з обов'язковим наступним затвердженням цих змін вищим законодавчим органом держави. Територіальні спори повинні вирішуватися винятково мирними способами шляхом переговорів;
 - - право держави на прийняття законів і правил, що регулюють режим державної території й окремих її складових частин, питання громадянства, місця проживання, переміщення, в'їзду і виїзду з країни і т.д.;
 - - виняткову й абсолютну владу держави в межах державної території, що виключає владу будь-якої іншої держави, якщо інше не встановлено спеціальною міжнародною угодою;

- невтручання у внутрішні справи держави з боку інших держав, міжнародних організацій, іноземних фізичних і юридичних осіб;
- - визнання недоторканності державної території, що виключає будь-які дії інших держав проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави, застосування сили або погрози силою, а також будь-яку воєнну окупацію в порушення міжнародного права;
- - наявність невід'ємного права держави всіма наявними законними способами захищати недоторканність своєї території і державних кордонів, політичну незалежність і цілісність своєї держави, а також життя, майно, честь і гідність громадян, майнові та інші немайнові права фізичних і юридичних осіб;
- - право держави на застосування всіх законних способів владного примусу для дотримання законів і правил як до власних фізичних і юридичних осіб, так і до іноземців, що знаходяться на її території, якщо інше не встановлено чинними міжнародними угодами. Отже, влада даної держави є вищою владою стосовно всіх фізичних і юридичних осіб, що знаходяться в межах її території;
- - виключне право територіального суверена на надання дозволу із використання державної території та її природних ресурсів іноземними фізичними і юридичними особами і здійснення безпосереднього контролю за цим. Тобто ніхто не вправі насильно позбавляти державу в належній їй території відповідних природних ресурсів і змінювати державні кордони. Земля і державні надра не можуть використовуватися іншими державами або їхніми представниками в промислових цілях без згоди територіального суверена.

- Загалом державі належить виключне право володіння, користування і розпорядження відповідною територією і ресурсами, що знаходились на ній.
- Згідно з принципом верховенства права держава є незалежною у здійсненні на своїй території законодавчої, виконавчої та судової влади. Вона самостійно визначає свій адміністративно-територіальний устрій та порядок утворення національно-адміністративних одиниць. На підставі територіального верховенства держава може встановити відповідний правопорядок, що дає змогу використовувати у своїх інтересах як саму територію, так і її матеріальні компоненти. Однак кожна держава може безперешкодно використовувати свою територію доти, поки не порушує прав інших суб'єктів міжнародного права і не завдає їм шкоди.
- Межі дії територіального верховенства кожної держави обмежуються її державними кордонами. Правда, у ряді випадків держави вправі здійснювати свою юрисдикцію стосовно осіб і дій, вчинених за межами своєї території.
- Сучасне міжнародне право забороняє зловживання територіальним верховенством. У якості таких зловживань розцінюються: підготовка і засилання збройних формувань на територію іншої держави; перенос морського, річкового і повітряного забруднення на територію іншої держави; пропаганда війни і расизму, розпал ненависті до народів сусідніх держав; неприйняття заходів для припинення злочинів, наслідки яких поширюються або можуть поширюватися на територію іншої держави, та ін.

- ▣ Державну територію утворює: сухопутна територія (уся суша, розташована в межах кордонів даної держави, острови, квазі-державна територія); водна територія (усі водойми, розташовані на сухопутній території і частині вод морів і океанів, що примикають до берегів - територіальне море, внутрішні води, морські води, у тому числі води держав-архіпелагів; води портів, води заток), повітряна територія (весь повітряний простір заввишки 100-110 км, розташований над сухопутною і водною поверхнями); надра (простори під сухопутною і водною територіями, що простягаються до глибин, технічно доступних геологічному вивченню й освоєнню).
- ▣ Острівні території або анклав характеризують окреме розташування частин сухопутної території. Острів, відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. - це природно утворений простір суші, оточений водою, що знаходиться вище рівня води під час приливу (ч. 1 статті 121). За законодавством України острови, що належать Україні (зокрема, острів Зміїний, розташований у Чорному морі), мають територіальні води, економічну зону і континентальний шельф.
- ▣ **Анклав** - частина території однієї держави, оточена зі всіх боків сухопутною територією іншої держави і яка не має морського берега. Анклав складає невід'ємну частину території тієї держави, якій належить. Відомі анклав: на території Швейцарії розташовані анклав Бюзінген (ФРН) і Кампіоне-д'Італія (Італія), на території Нідерландів - Барле-Нассау, Барле-Хорті (Бельгія).
- ▣ Якщо частина території однієї держави відрізана частково сухопутною територією і частково морською територією іншої держави, вона розглядається в якості напіванклава, оскільки є морський берег, до якого можливий доступ із боку моря (наприклад, Калінінград і Калінінградська область Росії, що мають вихід до Балтійського моря; іспанські території Сеута і Мелілья, оточені територією Марокко, але які мають вихід до Середземного моря).

- Умовною державною (квазі-державною) територією прийнято вважати морські, повітряні, космічні кораблі, що знаходяться поза межами державної території у відкритому морі і повітряному просторі та несуть прапор або знак якоїсь держави, трубопроводи, інші спорудження й устаткування (бурові установки, кабелі, штучні острови і т.п.), а також дипломатичні представництва держави за кордоном, космічні об'єкти. Така територія деякими авторами іноді іменується "плавучою", "літаючою", "космічною" та іншими територіями.
- У міжнародному праві розрізняють демілітаризовані і нейтралізовані території. Демілітаризована територія - це така частина державної території, у відношенні якої дана держава прийняла міжнародне зобов'язання скоротити або не мати в її межах військових укріплень і споруд, визначених видів озброєнь і збройних сил. Такі території створюються на основі міжнародних угод (договорів) між заінтересованими державами з метою забезпечення взаємної міжнародної безпеки.
- Цілком демілітаризовані на підставі міжнародних угод Місяць та інші небесні тіла; заходи для часткової демілітаризації Суецького каналу були передбачені Константинопольською конвенцією 1888 року; у Кореї в зв'язку з укладанням перемир'я в 1953 році була утворена демілітаризована зона вздовж 38-ї паралелі, що розділяє КНДР і Південну Корею.

- Демілітаризація території нерідко супроводжується її нейтралізацією. Нейтралізована територія - поняття більш широке, що передбачає встановлення міжнародними угодами такого статусу території, при якому забороняється її використання в якості театру воєнних дій або в якості бази для ведення воєнних дій в інших районах світу.
- Нейтралізація частини державної території не накладає на державу зобов'язання бути нейтральною у процесі ведення воєнних дій, але при цьому з театру воєнних дій повинна бути виключена нейтральна територія. Прикладом такої території є Магелланова протока, що за договором між Аргентиною і Чилі від 1881 року оголошена "нейтралізованою назавжди". Договором між США і Панамою 1997 року Панамський канал оголошений "постійно нейтральним". Нейтралізація Антарктики впливає з Вашингтонського договору 1959 року, де закріплено, що Антарктика використовується винятково в мирних цілях і в її межах забороняються будь-які заходи воєнного характеру.
- Особливою формою нейтралізації є оголошення постійного нейтралітету держави — договірної (гарантованого) чи декларативного (негарантованого). Від постійного нейтралітету слід відрізнити нейтралітет у період ведення воєнних дій, при якому держава, що не воює, заявляє про свою неучасть у воєнному конфлікті на стороні будь-якої з воюючих держав.

- На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, особливо на тлі загострення проблем територіального розмежування, виникли передумови щодо появи територій із невизначеним статусом. Серед таких територій потрібно виокремити, наприклад, самопроголошені території (Південна Осетія, Абхазія, Косово, Нагірний Карабах, Придністров'я), які частково отримують міжнародно-правове визнання, а також Боснію і Герцеговину. Феномен Боснії і Герцеговини, зокрема, вбачається в участі представників міжнародного співтовариства в роботі органів державної влади. Наприклад, Високий представник у Боснії і Герцеговині наділений правом звільняти посадових осіб, а також приймати закони на тимчасовій основі⁷⁴. Правовий режим такого роду територій можна охарактеризувати як перехідний.

- Сучасне міжнародне право проголошує принципи непорушності кордонів і територіальної цілісності, що, у свою чергу, забороняють насильницьку зміну державної території. Територія держави недоторканна і не може бути об'єктом військової окупації або інших примусових дій. Не визнаються ніякі територіальні придбання чи інші вигоди, отримані в результаті застосування сили чи погрози силою.
- Територія держави може змінюватися, внаслідок:
- поділу існуючої держави, виходу частини території зі складу держави, об'єднання двох або декількох держав;
- національно-визвольної боротьби і реалізації права на самовизначення;
- обміну державними територіями за згодою сторін (так, за Угодою 1954 р. СРСР та Іран обмінялися ділянками своєї території);
- застосування заходів відповідальності за агресію (наприклад, відторгнення Пруссії від Німеччини в 1945 р. і передача Східної Пруссії Польщі та СРСР);
- цесії — укладення відповідного договору стосовно території.
- У ХХ ст. значну роль відігравав принцип самовизначення народів. Його реалізація призвела до масштабних територіальних змін, в результаті яких на політичній карті світу з'явилося безліч нових держав. З огляду на це міжнародне право допускає правомірні способи зміни державної території.

- **Правомірними способами територіальних змін є:**
- 1. **Цесія** - це передача частини території однієї держави іншій на підставі договору між ними (поступка території). Вона, як правило, вимагає компенсації в грошовій чи в іншій формі.
- 2. **Плебісцит** - це всенародне голосування з питання державної приналежності певній території. Голосування може проводитися як на основі внутрішньодержавного акта, так і відповідно до міжнародного договору. Плебісцит проводиться частіше для вирішення територіальних питань, а референдум - для прийняття, відміни чи внесення змін у закони, Конституції.
- 3. **Ад'юдикація** — підстава територіальних змін, яка передбачає взаємну згоду держав сторін спору, згідно з якою вони звертаються до міжнародних судових або арбітражних органів, чиї рішення
- обов'язкові для сторін (Міжнародний суд ООН).
- Неправомірними способами територіальних змін визначають:
- **дебеляцію** - завоювання, захоплення територій за допомогою сили в результаті збройних конфліктів;
- **анексію** - загарбання, насильницьке приєднання державою території, яка належить іншій державі або народу, грубе порушення норм міжнародного права.

- Міжнародно-правові режими Арктики, Антарктики.
- Арктика - частина земної кулі з умовним центром - Північний полюс, до складу якої входять води Північно-Льодовитого океану, його морів, а також ділянки суші Європи, Азії та Америки. Правовий режим Арктики базується на нормах міжнародного права і національного законодавства арктичних держав (Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції).
- В Арктиці діє ряд конвенцій:
 - - Конвенція ООН з морського права 1982 р.;
 - - Чиказька конвенція про цивільну авіацію 1944 р.;
 - - Договір про заборону випробувань ядерної зброї 1963 р.

- У 1996 р. 8 арктичних держав (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія, Швеція) підписали в Оттаві Декларацію про створення Арктичної Ради - нової регіональної міжнародної організації. її метою є:
 - • здійснення співробітництва, координації та взаємодії арктичних держав при активній участі корінних народів півночі та інших жителів Арктики із загально-арктичних питань;
 - • контроль і координація виконання екологічних програм;
 - • розробка, координація і контроль за виконанням програм розвитку;
 - • поширення інформації, заохочення зацікавленості та освітніх ініціатив щодо питань, які стосуються Арктики.
- Неарктичні держави можуть брати участь у роботі Арктичної Ради як спостерігачі.
- Арктична Рада не буде вирішувати проблеми воєнної безпеки з демілітаризації Арктики тому, що це демілітаризований регіон Землі.

- **Антарктика** - значний за площею регіон, до складу якого входять континент Антарктида, острови навколо нього, а також південна частина Тихого, Індійського та Атлантичного океанів.
- Антарктида, "білий континент" Земної кулі, була відкрита 1820 року російськими мореплавцями під керівництвом Ф. Ф. Беллінсгаузена і М. П. Лазарева. На початку ХХ ст. ряд держав виявили свою зацікавленість до Антарктиди (Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Норвегія, Франція і Чилі) та почали виявляти претензії на територію континенту.
- У жовтні 1959 року у Вашингтоні відбулась міжнародна конференція з Антарктики за участю урядів Аргентини, Австралії, Бельгії, Чилі, Французької Республіки, Японії, Нової Зеландії, Норвегії, Південно-Африканського Союзу, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії та Сполучених Штатів Америки.

- У 1959 році було підписано безстроковий Договір про Антарктиду, який вступив у законну силу 1961 р. Україна бере участь у цьому Договорі з 1992 р. (Постанова ВР № 2609-12 від 17.09.92 р.). Загалом його учасниками є близько 40 держав. Це важливий правовий акт із забезпечення миру, безпеки і різностороннього співробітництва.
- У ст. 1 Договору визначено: "Антарктика використовується тільки в мирних цілях. Забороняються будь-які військові заходи воєнного характеру, такі як створення військових баз і укріплень, проведення воєнних маневрів, а також випробувань будь-якої зброї, заборонено проводити ядерні вибухи і викиди радіоактивних відходів в Антарктиці".
- Однак Договір не забороняє використання військового персоналу чи обладнання для наукових досліджень у мирних цілях. Наукові співробітники, члени експедицій, спостерігачі, особи, які їх супроводжують, перебувають в Антарктиці під юрисдикцією тієї держави, громадянами якої вони є.
- Проблема територіальних претензій була вирішена оригінальним способом - вона просто "заморожувалася".
- Усі держави відповідно до загального міжнародного права користуються певними свободами у відкритому морі: свободами судноплавства, рибальства, польотів у повітряному просторі над відкритим морем. Ці свободи можуть бути обмежені тільки специфікою самих природних умов Антарктики та особливостями міжнародно-правового режиму.

- Про одну таку особливість міжнародно-правового режиму вже згадувалося - це демілітаризація міжнародної території Антарктики. Друга особливість режиму Антарктиди - це особлива охорона її природних ресурсів, при цьому міжнародно-правовий режим охоплює: режим живих ресурсів та режим мінеральних ресурсів. Режим живих ресурсів регулюється, зокрема, Конвенцією про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року, Конвенцією про збереження антарктичних тюленів 1972 р. та Конвенцією з урегулювання освоєння мінеральних ресурсів Антарктики 1981 р.
- Протокол про заборону геологорозвідувальних робіт у Антарктиці 1991 р. став складовою частиною Договору про Антарктику і спрямований на забезпечення екологічної безпеки Антарктики. Фактично забороняється ведення тут усіх видів геологорозвідувальних робіт, включаючи експлуатаційні, терміном на 50 років. Учасники протоколу характеризують Антарктику як природний заповідник, що призначений виключно для миру та науки.
- В Антарктиді з 1996 р. працює українська науково-дослідна станція "Академік Вернадський" (колишня "Фарадей"), розташована на острові Галіндес (архіпелаг Арджентайн), що була подарована їй Великобританією.

СТАТТЯ 2 КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

- ▣ *Суверенітет України поширюється на всю її територію.*
- ▣ *Україна є унітарною державою.*
- ▣ *Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.*
- ▣

Характеристика діяльності Європейського Союзу

- Європейський Союз є результатом кількадесятилітніх старань, спрямованих на інтеграцію Європи. Потреба побудови європейської спільноти з'явилась після закінчення Другої світової війни. Створення понаддержавних структур повинно було сприяти відбудові Європи і забезпечити мирне співіснування народів. Ідею створення "Сполучених Штатів Об'єднаної Європи" вперше висунув Вінстон Черчіль, виступаючи у 1946 р. з промовою у Цюріху. Впродовж майже п'ятдесяти років на реалізацію цієї ідеї працювало багато знаних політиків, яких часто називають "батьками-засновниками" ЄС. Об'єднання почало набирати інституційних форм з утворенням Європейської Спільноти: Європейської економічної Спільноти (ЄЕС), Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі та Європейської спільноти з атомної енергії (Євроатом). Створення Європейського Союзу було затверджено Трактатом 7 лютого 1992 року в Маастрих (Нідерланди). Побутує думка, що Європейський Союз і Європейська Спільнота є тим самим об'єднанням. Насправді, між ними є різниця. Договір з 1992 року не відмінив статусу юридичної особи Європейських Спільнот і не надав статус суб'єкта права для Європейського Союзу. Як наслідок, усі договори, що підписуються з третіми сторонами (країнами) – підписуються від імені Спільноти або країнами-членами Спільноти. ЄС, для реалізації власних завдань, теж користується інституціями Спільноти.

- Інтеграція була єдиною відповіддю, яку знайшли європейські політики та дипломати 50-х років ХХ століття. В період 1945-1950 років кілька державних діячів, серед яких – Конрад Аденауер, Вінстон Черчилл, Алкід де Гаспер і Роберт Шуман почали переконувати свої народи увійти у нову еру. У травні 1948 року в Гаазі на конгресі, який було скликано з ініціативи політиків, інтелектуалістів з різних країн континенту, було прийнято декларацію, яка закликала європейські країни прикласти зусилля на шляху до інтеграції. А 5 травня 1949 року було створено Раду Європи (The Council of Europe) – перша міжнародна організація співпраці у Європі. Засновниками її були 9 країн: Франція, Велика Британія, Італія, Люксембург, Бельгія, Нідерланди, Швеція, Фінляндія і Норвегія. Метою діяльності Ради є: розвиток демократії, охорона прав людини, сприяння культурній самоідентифікації європейців.

- У травні 1950 року Роберт Шуман – тогочасний міністр закордонних справ Франції – представив план інтеграції економічних відносин між європейськими країнами (ідея була висунута Жаном Моне). 9 травня 1950 – підписано Декларацію Роберта Шумана, яка пропонувала створення організації, що контролюватиме видобуток вугілля та виробництво сталі в ФРН та Франції. Отже, 9 травня сьогодні вважається святом – День Європи. План було реалізовано 18 квітня 1951 року, коли Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина та Італія в Парижі підписали договір про створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі (ECSC - European Coal and Steel Community). Відповідно до паризького договору гірничовидобувні сектори, виробництво сталі були піддані міжнародному контролю. Було також створено понаддержавні інституції: Висока Влада (першим головою став Жан Моне), Рада Міністрів, Парламентська Асамблея (дорадчий орган, який складався з представників парламентів країн-членів), Суд та Комітет Економічної, Соціальної Політики. В наступних роках були здійснені безуспішні спроби поглибити інтеграцію у військовій та політичній сфері. 25 березня 1957 р. підписана Римська угода, яка започаткувала Європейську економічну Спільноту (ЄЕС) та Європейську спільноту з атомної енергії (Євроатом). Угода вступила в дію з 1 січня 1958 року. Було також підписано Конвенцію про спільні, для трьох Співтовариств, інституції, ними були: Парламентська асамблея (Європейський Парламент) та Європейський Суд. З Крім того, кожне Співтовариство мало власні інституції: Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі (ЄСВС): Висока Влада, Спеціальна Рада міністрів. Європейська економічна Спільнота (ЄЕС): Комісія, Рада міністрів. Європейська спільнота з атомної енергії (Євроатом): Комісія, Рада міністрів. 8 квітня 1965 – підписано Угоду про злиття виконавчих органів трьох Спільнот. ЄЕС та Євроатом “отримали” спільні Раду і Комісію.

Римські договори і Договір про об'єднання	(1955-1967)
Розширення європейської спільноти і початок спільної валютної політики	(1967-1975)
Уніфікований європейський договір. Прийняття нових членів	(1975-1986)
На шляху до Європейського Союзу. Чергове розширення	(1986-1995)
Маастрихтський договір	1992
Амстердамський договір Переговори з пострадянськими країнами	(1998-2002)
Єдина валюта. Ніццький договір. Конвенція	(1999-2002)
Самміт в Брюселі (Laeken)	2001
Самміт в Барселоні -	2002
Акцесорний договір. Конференція в Римі	2003
Розширення Європейського Союзу	2004, 2007

- Європейський Союз – це об'єднання демократичних європейських країн, які об'єдналися заради миру та розвитку. Європейський Союз – це міждержавне утворення, країни, що входять до його складу, заснували спільні інституції, яким було делеговано частину їхніх суверенних повноважень, завдяки чому стало можливо демократично приймати рішення з конкретних питань, які становлять спільний інтерес, на європейському рівні. Європейський Союз створив спільну валюту, спільний ринок, в якому люди, послуги, товари і капітал пересуваються вільно. Він намагається зробити так, щоб внаслідок соціального прогресу та справедливої конкуренції якомога більше людей могли скористатися перевагою спільного ринку. У червні 1985 року Європейською Комісією була представлена „Біла книга” у справі внутрішнього ринку. Цей документ став основою для Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), підписаного в лютому 1986 р., який модифікував Римські Договори і подав програму переходу до 1993 року до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на 4 свободах: вільний рух товарів, вільний рух осіб, вільний рух капіталу, вільний рух послуг. 7 лютого 1992 підписана Маастрихтська угода (Угода про Європейський Союз). Ця угода запровадила: Інститут омбудсмана, який розглядає скарги громадян держав-членів ЄС на інституції Союзу та Комітет Регіонів, який має представляти регіони держав-членів ЄС. Угода також розширила функції Парламенту. Згідно з Маастрихтським Договором, ЄС базується на трьох стовпах:

- 1. Повноваження першого стовпа дуже широкі, а саме: спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг, митний союз, спільна торговельна політика, спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства, спільна транспортна та енергетична політика, Європейський Соціальний Фонд, спільна політика з питань охорони навколишнього середовища, захист конкуренції, підтримка наукового та технологічного розвитку, охорона здоров'я та споживачів, цивільна оборона, туризм та спорт.

- 2. Другий стовп – це Спільна Зовнішня Політика та Політика Безпеки (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі. Цілі СЗППБ: охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об'єднаних Народів, зміцнення безпеки ЄС та його членів, збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки, підтримка міжнародної співпраці, розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини і основних свобод.

- 3. Третій стовп – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ. 5 Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа, ЄС зобов'язується: забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції, запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами, запобігати організованій злочинності та боротися з ними, боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями. Маастрихтська угода створила нову структуру з трьома “опорами”, які мають як політичний, так і економічний характер. Це – Європейський Союз (ЄС). Отже, діяльність ЄС базується на 4 угодах:

- Угода про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС). Підписана 18 квітня 1952 р. в Парижі, набрала чинності 23 липня 1952 року, втратила чинність 23 липня 2002 року; Угода про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) – підписана 25 березня 1957 р., набрала чинності з 1 січня 1958 р.; Угода про створення Європейської агенції з атомної енергетики (Євроатом), підписана в Римі разом з ЄЕС. На ці дві угоди часто посиляються як і на „Римські угоди”. Коли вживається термін „Римська угода”, мається на увазі лише ЄЕС; Угода про Європейський Союз (ЄС), підписана в Маастріхті 7 лютого 1992 р., набрала чинності 1 листопада 1993 р. 2 жовтня 1997 р. підписано Амстердамський Договір, набув чинності 1 травня 1999 р., вніс зміни в угоду про Європейське Співтовариство та Європейський Союз, замінивши літери у назвах статей Угоди про Європейський Союз числами. Договір не мав суттєвого впливу на функціонування ЄС. 26 лютого 2000 р. – Ніщський Договір, набрав чинності 1 лютого 2003 р., спрямовувався на вирішення інституційних проблем ЄС, пов'язаних із розширенням (зміна кількості голосів, якими володіють держави в Раді ЄС тощо).

- Інституції Європейського Союзу
Європейський Союз є міждержавним об'єднанням, яке існує завдяки наявності трьох засад: Європейська Спільнота, Спільна політика у сфері міжнародних відносин і безпеки, а також спільна діяльність у внутрішній політиці та системі правосуддя.
Відповідно до договорів, інституціями Європейського Союзу є: 6 - Рада Європи - Рада Європейського Союзу - Європейська Комісія - Європейський Парламент - Європейський Суд - Суд Першої Інстанції - Рахункова Палата - Комітет Економічної, Соціальної Політики - Комітет Регіонів - Європейський Банк Реконструкції і Розвитку - Європейський Інвестиційний Банк - Європейський Центральний Банк

- Стаття 3 1. Мета Союзу – підтримувати мир, свої цінності та добробут своїх народів. 2. Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю. 3. Союз засновує внутрішній ринок. Союз функціонує заради сталого розвитку Європи, що ґрунтується на збалансованому економічному зростанні та цінovій стабільності, конкурентоспроможній соціальній ринковій економіці, спрямованій на цілковиту зайнятість та соціальний прогрес, та високому рівні захисту і дедалі кращому стані довкілля. Союз сприяє науково-технічному прогресові. Союз бореться проти соціального вилучення та дискримінації, підтримує соціальну справедливість та захист, рівність жінок і чоловіків, зв'язок між поколіннями, захист прав дитини. Союз підтримує економічну, соціальну та територіальну єдність держав-членів та солідарність між ними. Союз поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи. 4. Союз засновує економічний та валютний союз, валютою якого є євро. 5. У своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту своїх громадян. Союз підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливую торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН. 6. Союз досягає своїх цілей належними засобами відповідно до повноважень, наданих йому Договорами.

- Стаття 6 1. Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року, що має однакову з Договорами юридичну силу. Положення Хартії жодним чином не розширюють визначених Договорами повноважень Союзу. Права, свободи та принципи Хартії тлумачаться відповідно до загальних положень у Розділі VII Хартії, що визначають її тлумачення та застосування, а також з належним врахуванням пояснень, зазначених у Хартії, які встановлюють джерела цих положень. 2. Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це приєднання не впливає на повноваження Союзу, визначені Договорами. 3. Основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу.

▣ Правове регулювання міжнародних польотів

- Відкрите повітряний простір - це простір над відкритим морем і іншими територіями з особливим режимом (Антарктида, міжнародні протоки і канали, архіпелажні води).
Повітряний простір, розташоване над територією держави, є частиною її території. Держава володіє повним і виключним суверенітетом над своїм повітряним простором і має право дозволяти або забороняти будь-які польоти над своєю територією.
Найважливішими принципами сучасного міжнародного повітряного права є: повага суверенітету держави над повітряним простором в межах його території, забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації; свобода польотів у міжнародному повітряному просторі.
Міжнародні повітряні пересування регулюються Чиказької конвенції 1944 року і національним законодавством.

1. Поняття польотів в міжнародному повітряному просторі

- Загальноприйнятого визначення повітряного судна в міжнародному праві не існує. Найбільш загальне визначення сходиться до формули додатка А до Паризької конвенції 1919 року, згідно з якою під повітряним судном розуміється «будь-який апарат, який може триматися в атмосфері за рахунок взаємодії з повітрям». Безсумнівно, ця формула детермінована наявними в той час засобами повітряних пересувань: літаками, дирижаблями і повітряними кулями [1].
У додатку 7 до Чикагської конвенції 1944 року знову повторюється формула додатка А до Паризької конвенції 1919 року, але з додаванням: «іншим, ніж взаємодія з повітрям, відбитим від земної поверхні» [2].
Національне право багатьох держав йде такими шляхами: або шляхом простого перерахування конкретних літальних апаратів, іноді з їх визначенням, або введення в нормативний оборот спеціальних елементів поняття «повітряне судно». Наприклад, за законодавством Німеччини, до повітряних суден можуть ставитися навіть космічні апарати на ділянці польоту повітряного простору.
У цілому, однак, при всій рухливості дефінітивної шкали поняття «повітряне судно» сучасне повітряне право регулює відносини, що виникають з приводу використання майже виключно літаків і вертольотів, а також, в обмеженому обсязі, повітряних куль і дирижаблів. Визначення міжнародного польоту майже виключно регулюється національним правом, що іноді породжує колізії відповідних національно-правових норм [3].
У практичному відношенні певне значення мають тимчасові рамки застосування поняття «міжнародний політ» з огляду на різного визначення його другого елемента - «політ». Вирішення даного питання належить до сфери підзаконних актів національного права. В одних випадках це може бути період від початку руху літака при зльоті до закінчення руху на пробігу після посадки, в інших - від запуску двигунів для цілей зльоту до виключення двигунів після посадки і т. п. Проте наведені визначення, як уже зазначалося, мають здебільшого технічний характер.
Слід мати на увазі, що ряд актів міжнародного та національного права містять визначення терміна «в польоті» в сенсі встановлення сфери дії норм того або іншого договору або закону в часі. Так, в Токійській конвенції 1963 року, Гаазької конвенції 1970 року, Монреальської конвенції 1971 року знаходження повітряного судна в польоті визначається з моменту закриття всіх його зовнішніх дверей після завантаження до моменту відкриття будь-який з таких дверей для розвантаження.

- Існують і інші визначення подібного роду, що не мають відношення до поняття «міжнародний політ» (у Токійській конвенції використовується також і «технічне» визначення для цілей дії окремих розділів).
У юридичному значенні міжнародним польотом слід вважати всякий правомірний політ, при якому запланований маршрут польоту і наміченої посадки перебуває в повітряному просторі держави іншого, ніж держава реєстрації або держава - експлуатант повітряного судна.
Введення у визначення «міжнародний політ» поняття «держава-експлуатант» необхідно для тих випадків, коли повітряне судно передано в оренду авіапідприємству іноземної держави, яка на свій розсуд використовує судно на внутрішніх чи міжнародних повітряних трасах.
У міжнародному і національному праві існує очевидний пробіл щодо віднесення до розряду міжнародних польотів ракет, космічних апаратів, суден на повітряній подушці при перетині ними кордонів іноземної держави. Нерідко піддається сумніву і можливість застосування поняття «міжнародний політ» до несанкціонованих влітаючи некерованих повітряних суден на іноземну територію. Разом з тим необхідність наведення належного правопорядку в повітряному просторі, забезпечення міжнародної законності передбачає, щоб всі польоти в такому просторі були кваліфіковані.
Інтереси поваги повного і виключного суверенітету держав на своїй території вимагають визнання пересування будь-яких літальних апаратів через кордон іноземної держави в якості міжнародного польоту.

2. Юридична класифікація польотів

- У повітряному просторі Землі переміщається величезна кількість різних літальних апаратів. Відрізняючись (іноді значно) за своїми технічними, конструкторськими характеристиками, ці апарати і пристрої володіють однією загальною властивістю - переміщатися в просторі над сухопутною і водною поверхнею без зіткнення з нею. Для більшості з них можливість такого переміщення органічно залежить від використання підйомної сили, що виникає або на несучих поверхнях від взаємодії з атмосферним повітрям (літаки, вертольоти, парашути і т. п.), або в силу різниці в щільності наповнює їх газу і навколишнього атмосфери (дирижаблі, повітряні кулі). Окремі літальні апарати (ракети) не потребують зазначеної підйомної сили, хоча і використовують атмосферне повітря для стабілізації положення в просторі. Судна на повітряній подушці (СВП), хоча й переміщаються в повітряному (прилежачем) просторі, вважаються судами sui generis (Особливого роду), відмінними від інших літальних апаратів, оскільки для своєї підтримки над поверхнею користуються силою, що виникає за рахунок взаємодії «повітряної подушки» під днищем з поверхнею. У законодавстві деяких країн СВП віднесені до розряду повітряних суден, що слід розцінювати як виняток із загальновизнаною практики, що породжує складні проблеми застосування до СВП норм міжнародного повітряного права (при транскордонних пересуваннях СВП). Хоча при пересуванні будь-якого із зазначених апаратів і пристроїв за межі території держави реєстрації виникають міжнародно-правові аспекти, міжнародне повітряне право з самого початку розвивалося і продовжує розвиватися в основному в напрямку регулювання використання тієї групи літальних апаратів і пристроїв, які прийнято називати повітряними судами. Стосовно до дії норм міжнародного права національного права з міжнародним (іноземним) елементом важливе значення має класифікація польотів повітряних суден. Ця класифікація може носити як технічний, так і юридичний характер. У першому випадку вона пов'язана з необхідністю встановлення часових меж «технічної» експлуатації повітряного судна і має на меті визначення льотного часу членів екіпажу, розслідування авіаційних подій і т. д. Мова тут йде не про класифікацію польотів, як таких, а про встановлення періоду польоту повітряного судна [4]. У другому випадку питання стосується підрозділу польотів на внутрішні та міжнародні з точки зору обсягу застосовуваних до них і іншим відповідних нормативних приписів.

Зокрема, з поняттям «міжнародний політ» пов'язаний важливий питання встановлення і дії норм міжнародного права та національного права, що регулюють відносини між різними їх суб'єктами з

- У цілому польоти в повітряному просторі можна класифікувати наступним чином:
 - 1) польоти з території однієї держави на територію іншої держави. При цьому розрізняються польоти:
 - а) у суміжну державу з практично миттєвим перетином кордонів двох держав;
 - б) з перетинанням району відкритого моря;
 - в) з транзитним безпосадочним перетином території третьої держави;
 - г) з транзитним прольотом через міжнародні протоки, що перекриваються територіальними водами, або через архіпелажні води;
 - 2) з району відкритого моря або Антарктика на територію іноземної держави і назад;
 - 3) з одного району відкритого моря або Антарктики в інший район відкритого моря з транзитним прольотом через міжнародні протоки або архіпелажні води;
 - 4) політ у межах відкритого моря або Антарктики без транзитного прольоту через міжнародні протоки або архіпелажні води;
 - 5) з території держави реєстрації (експлуатанта) повітряного судна у відкрите море або Антарктику і назад (з метою розвідки рибних запасів, проведення наукових досліджень і т. п.);
 - 6) з однієї частини території держави реєстрації (експлуатанта) повітряного судна в іншу частину його території з транзитним перельотом території іноземної держави (наприклад, центральна частина США - Аляска, через Канаду);
 - 7) з однієї частини території держави реєстрації (експлуатанта) повітряного судна в іншу частину його території з транзитним прольотом через міжнародні протоки або архіпелажні води;
 - 8) внутрішні польоти в межах однієї держави.

- З точки зору встановлення обсягу нормативних приписів, застосовних до міжнародного польоту, важливе значення має факт запланована польоту як такого. У цих випадках з початку передпольотної підготовки і до закінчення польоту вступають в дію строго певні норми національного та міжнародного права, а саме норми з міжнародним, або іноземним, елементом. Тому, наприклад, якщо при польоті, запланованому в якості міжнародного, повітряне судно не долетіло до кордону і зробило посадку на території тієї держави, звідки почався політ, він, тим не менше, юридично, тобто з точки зору дії певної групи норм, права (але не фактично), вважається міжнародним. І навпаки, така постановка питання неприпустима, коли мають місце незаплановані польоти з перетином кордонів, принаймні, двох держав. Подібна ситуація виникає при викраденні повітряних суден, що здійснюють внутрішній політ, за кордон, при умисному або ненавмисне влетівши в повітряний простір іноземної держави літака, що не має завдання на міжнародний політ. У цих випадках можна говорити про міжнародний політ у фактичному, але не в юридичному сенсі. Практика показує, що, незалежно від змісту норм національного законодавства, всі країни виходять з визнання в якості міжнародних також польотів з відкритого моря на іноземну територію (наприклад, повітряні судна Аерофлоту здійснюють польоти з Антарктики до Австралії, вертольоти з китобійних флотилій можуть залітати на іноземну територію). У разі отримання права на такі польоти від іноземної держави вступає в дію група норм, що відносяться до права міжнародних польотів. Можуть мати місце і фактичні міжнародні польоти подібного роду. Виходячи із зазначених міркувань, слід вважати міжнародним і політ повітряного судна (повернення) з іноземною територією у відкрите море або Антарктику. Б таких випадках з очевидністю присутній «ретроспективний елемент» польоту, що полягає в тому, що колись, але не в конкретному польоті повітряне судно перетнуло межі і «свого» держави (держави реєстрації чи держави експлуатанта). Інші види польотів, як правило, не є міжнародними ні фактично, ні юридично. У тому числі по законодавству абсолютної більшості країн не є міжнародними польоти з території держави реєстрації (експлуатанта) повітряного судна у відкрите море і назад (для цілей рибної розвідки, наукових досліджень, екскурсій і т. п.). Загалом виділяються наступні види польотів:

■ 1. *Регулярні міжнародні польоти.*

Ці польоти характеризуються наступними ознаками:

- Здійснюються з метою перевезення пасажирів, вантажів і пошти;
- Доступні для будь-якої особи, що побажав скористатися послугами повітряного перевезення;
- Виробляються одними і тими ж двома пунктами і більше відповідно до опублікованого розкладу або, за відсутності такого розкладу, рейсами, настільки частими і регулярними, що вони у своїй сукупності являють собою явну систематичну серію.

Рейси, здійснювані додатково до розкладу з метою забезпечення існуючої потреби у перевезеннях за встановленою повітряної лінії, також відносяться до регулярних польотів.

Жодні регулярні міжнародні повітряні сполучення не можуть здійснюватися над територією або на територію договірної держави, окрім як за спеціальним дозволом або з іншої санкції цієї держави і згідно з умовами такого дозволу або санкції (ст. 6 Конвенції) [5].

Практично право на виконання міжнародних повітряних польотів і здійснення повітряних перевезень надається на підставі двосторонніх міждержавних угод про повітряне сполучення. Угоди містять перелік договірних ліній, за якими кожна зі сторін дозволяє польоти повітряним суднам іншої сторони, і комерційних прав, що можуть бути використаними при виконанні передбачених угодою польотів.

Угоди передбачають порядок встановлення тарифів та обсягів перевезень по договірних лініях. Одночасно вони вирішують питання, пов'язані із забезпеченням безпеки польотів, наданням допомоги потерпілим повітряним судам, звільненням від обкладення митом повітряних суден, палива, запасних частин, обладнання, необхідних для експлуатаційних потреб.

- 2. *Нерегулярні міжнародні польоти* - це міжнародні польоти, які одне за одним або кількома ознаками не можуть бути віднесені до регулярних міжнародних польотів.
За загальним правилом, це епізодичні, разові польоти. Досить поширені нерегулярні польоти, які здійснюються для забезпечення чартерних перевезень. У відношенні нерегулярних польотів кожна договірна держава погоджується, що всі повітряні судна інших Договірних держав, які не є повітряними суднами, зайнятими в регулярних міжнародних повітряних сполученнях, мають право, за умови дотримання положень Конвенції, здійснювати польоти на її територію або транзитні безпосадочні польоти через її територію і здійснювати посадки з некомерційними цілями, без необхідності отримання попереднього дозволу і за умови, що держава, над територією якої здійснюється політ, має право вимагати здійснення посадки.
Тим не менше, кожна договірна держава зберігає за собою право з міркувань безпеки польотів вимагати від повітряних суден, які мають намір слідувати над районами, що є недосяжними або не мають належних аеронавігаційних засобів, слідувати за приписаними маршрутами або одержувати спеціальний дозвіл на такі польоти.
Такі повітряні судна, якщо вони зайняті в перевезенні пасажирів, вантажу або пошти за винагороду або за наймом, але не в регулярних міжнародних повітряних сполученнях, користуються також привілеєм брати на борт або вивантажувати пасажирів, вантаж або пошту за умови, що будь-яка держава, де проводиться таке навантаження або вивантаження, має право встановлювати такі правила, умови або обмеження, які вона може визнати бажаними

- У міжнародному і національному праві існує очевидний пробіл щодо віднесення до розряду міжнародних польотів ракет, космічних апаратів, суден на повітряній подушці при перетині ними кордонів іноземної держави. Нерідко піддається сумніву і можливість застосування поняття «міжнародний політ» до несанкціонованих влітаючи некерованих повітряних удов на іноземну територію. Разом з тим необхідність наведення належного правопорядку в повітряному просторі, забезпечення міжнародної законності передбачає, щоб всі польоти в такому просторі були кваліфіковані. Інтереси поваги повного і виключного суверенітету держав на своїй території вимагають визнання пересування будь-яких літальних апаратів через кордон іноземної держави в якості міжнародного польоту.

3. Право польотів в міжнародному повітряному просторі

- Повновладдя держави в межах своєї території (територіальне верховенство) передбачає, що держава сама вирішує свої внутрішні справи, які не повинні бути об'єктом посягання з боку будь-якого іншого держави (групи держав). Це становить істота загальноновизнаного принципу невтручання. До числа внутрішніх відносяться і справи, пов'язані з регулюванням польотів, скоєних повністю в межах території однієї держави. Міжнародні польоти виконуються також в інтересах приватних юридичних осіб та фізичних осіб (громадян). Участь у міжнародних польотах різних суб'єктів права створює певні теоретичні розбіжності, перш за все, в розумінні юридичної природи права на міжнародний політ. Однак перш ніж у правовій літературі виникла дискусія з цього питання, виявилось необхідним юридично розробити підстави виконання міжнародних польотів, які вже стали реальним фактом на початку нинішнього сторіччя. Спільними підставами виконання міжнародних польотів є міжнародні договори і спеціальні дозволи, які видаються допускає державою у встановленому ним порядку, але і в останньому випадку в тій чи іншій формі мають місце опосередковані межсуверенні відносини, в яких на перший план виступають відносини між іноземним юридичним або фізичною особою і повноважним органом допускає держави.

- Але будь-який суб'єкт іноземного права може правомірно зробити виліт з території випускає держави тільки з дозволу компетентних органів останнього і відповідно до вимог національного законодавства. Таким чином, сама можливість правомірного польоту на іноземну територію передбачає волевиявлення компетентних органів випускає держави, яке делегує таким органам право вирішувати процедурні питання пересування зі своєї території на іноземну територію. Подібний порядок відображає повновладдя держави в межах своєї території і пов'язаний з правом на зовнішні (транскордонні) пересування, яке належить тільки державі. Це пов'язано з тим, що юридичною автономії суверенних держав в даний час протиставляється міжнародне спілкування, загальна воля держав, складові передумову й основу сучасного міжнародного права. Тому в міжнародних відносинах, пов'язаних з допуском на територію один одного, держави реалізують принцип суверенної рівності, який не є договірними, а внутрішньо притаманний кожній державі як суб'єкту міжнародного права. На відміну від суб'єктів внутрішньодержавного права, які в принципі можуть вступати у зовнішні зв'язки з санкції держави, для останнього сам суверенітет створює право на зовнішні зносини, зовнішні зв'язки.

- Правом на міжнародний політ має тільки держава, повітряне судно якого виконує політ. Це положення посилюється ще тим, що всі без винятку повітряні судна підлягають реєстрації в тій чи іншій державі, набуваючи таким чином національну приналежність цієї держави (ст. 17 Чиказької конвенції). Ні в однієї юридичної або фізичної особи такого права на міжнародний політ, що впливає з їхніх властивостей, бути не може, оскільки вони правомірно вступають у відносини з міжнародним (іноземним) елементом лише з відома або за дорученням державних органів у силу акту державного управління, яким держава фактично і юридично делегує виконання властивого йому права і отриманої від іншої держави привілеї на міжнародний політ. Хоча приймаюча держава надає відповідну привілей державі на міжнародний політ, практична реалізація конкретних умов польоту іноземного повітряного судна в межах території приймаючої держави, перебування на ній покладається на фізичні і юридичні особи (організації), оскільки дійсне правове регулювання завжди індивідуально.

При цьому повинен поважатися принцип повного і виняткового суверенітету держави в межах своєї території (в тому числі в межах національного повітряного простору), що передбачає наявність санкції приймаючої держави на вліт на його територію.

Інститут права міжнародних польотів дуалістичен за своєю природою: право однієї держави на зовнішні зв'язки співіснує з принципом суверенітету іншої держави в межах території останнього.

Виходячи з цього, відомий аргентинський юрист-міжнародник Е. Феррейра, концепцію якого часто, особливо в країнах Латинської Америки, називають «аргентинської доктриною міжнародного повітряного права», справедливо вважає, що як право міжнародних польотів, так і право міжнародних перевезень не є договірними, а потенційно рівною мірою належать усім державам; протилежне тлумачення означало б

- Вживаючи термін «потенційно», Феррейра тим самим з очевидністю переводить питання в площину тих прав держав, які є похідними від їх суверенітету. Такий підхід не відповідає експансіоністським устремлінням імперіалістичних держав. З цієї причини окремі західні юристи відкидають «аргентинську доктрину», намагаючись звести питання про право міжнародних польотів виключно до змісту відповідних норм об'єктивного права і ігноруючи його принципи, що відображають рівне право на зовнішні зносини. Безумовно, юридична рівноправність держав (рівна правоздатність) не може означати рівність у реалізації права міжнародних польотів (перевезень) в сенсі «рівної частки» їх виконання (рівній дієздатності). Тут багато чого залежить від рівня розвитку авіації в конкретній країні і від низки інших чинників. На початку нинішнього століття про рівну правоздатність держав у сфері міжнародних польотів доктрина міжнародного права практично замовчувала. Система версальських угод (в тому числі Паризька конвенція 1919 р.), Що відображають інтереси імперіалістичних країн - переможниць у першій світовій війні, здавалося б, намітила розвиток об'єктивного права в напрямку суворо нормативної регламентації навіть самого права держав на міжнародний політ, а не тільки його підстав і умов. Паралельно пробивало собі дорогу «безпосередньо-соціальне» право держав на зовнішні зв'язки, руйнуючи штучно створювані в інтересах держав-переможців норми, яким судилася недовге життя. Притаманне державам право на міжнародні польоти саме по собі не є юридичною підставою для їх виконання. Такі підстави виникають у нормативній формі - у міжнародних договорах і рішеннях органів державної влади.

- Висловлені міркування щодо юридичних підстав виконання міжнародних польотів застосовні в основному тільки відносно польотів на іноземній території. У відкритому повітряному просторі виконання таких польотів (точніше - частини їх маршруту за межами державної території) ґрунтується, з одного боку, на суверенному праві держав брати участь у міжнародному спілкуванні і, з іншого боку, на правовому становищі цієї просторової сфери, де діє принцип свободи польотів .

Сказане цілком можна застосувати не тільки до повітряних суден, але і до інших літальних апаратів. Тому запуски будь-якого виду ракет, маршрути яких проходять через територію іноземної держави, можуть проводитися тільки з явно вираженої згоди останнього шляхом укладення відповідного договору або видачі дозволу. Основна група країн, що дотримуються абсолютного дозвільного порядку, взагалі ніколи не відступала від нього, ні до, ні після укладення Чиказької конвенції. Тому багато країн з числа тих, які не дотримуються положень ст. 5, ніякого нового звичаю в цьому плані не створювали.

Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.

■ Стаття 1. Суверенітет

Договірні держави визнають, що кожна держава володіє повним і винятковим суверенітетом над повітряним простором над своєю територією.

Стаття 2. Територія

У цілях цієї Конвенції під територією держави розуміються сухопутні території і прилеглі до них територіальні води, які знаходяться під суверенітетом, сюзеренітетом, протекторатом або мандатом даної держави.

Стаття 3. Цивільні і державні повітряні судна

а) Ця Конвенція застосовується тільки до цивільних повітряних суден і не застосовується до державних повітряних суден. б) Повітряні судна, що використовуються на військовій, митній і поліцейській службах, розглядаються як державні повітряні судна. с) Жодне державне повітряне судно Договірної держави не здійснює польоту над територією іншої держави і не робить на ній посадку, окрім як з дозволу, що надається спеціальною угодою або іншим чином, і згідно з її умовами. d) Договірні держави при встановленні правил для своїх державних повітряних суден зобов'язуються звертати належну увагу на безпеку навігації цивільних повітряних суден.

Стаття 4. Неналежне використання цивільної авіації

Кожна Договірна держава погоджується не використовувати цивільну авіацію у будь-яких цілях, несумісних з цілями цієї Конвенції.

- **Стаття 5. Право нерегулярних польотів**
Кожна Договірна держава погоджується, що всі повітряні судна інших Договірних держав, які не є повітряними суднами, зайнятими в регулярних міжнародних повітряних сполученнях, мають право, за умови дотримання положень цієї Конвенції, здійснювати польоти на її територію або транзитні безпосадочні польоти через її територію і здійснювати посадки з некомерційними цілями, без необхідності отримання попереднього дозволу і за умови, що держава, над територією якої здійснюється політ, має право вимагати здійснення посадки. Проте кожна Договірна держава зберігає за собою право з міркувань безпеки польотів вимагати від повітряних суден, які мають намір слідувати над районами, що є недосяжними або не мають належних аеронавігаційних засобів, слідувати за приписаними маршрутами або одержувати спеціальний дозвіл на такі польоти. Такі повітряні судна, якщо вони зайняті в перевезенні пасажирів, вантажу або пошти за винагороду або за наймом, але не в регулярних міжнародних повітряних сполученнях, користуються також, з урахуванням положень Статті 7, привілеєм брати на борт або вивантажувати пасажирів, вантаж або пошту за умови, що будь-яка держава, де відбувається таке навантаження або вивантаження, має право встановлювати такі правила, умови або обмеження, які вона може визнати бажаними.

■ **Стаття 7. Каботаж**

Кожна Договірна держава має право відмовляти повітряним суднам інших Договірних держав у дозволі приймати на борт на її території пасажирів, пошту і вантаж, які перевозяться за винагороду або за наймом і мають інший пункт призначення в межах її території. Кожна Договірна держава зобов'язується не вступати в жодні угоди, які спеціально надають якій-небудь іншій державі або авіапідприємству якої-небудь іншої держави будь-який такий привілей на винятковій основі, і не одержувати будь-який такий винятковий привілей від будь-якої іншої держави.

Стаття 8. Безпілотні повітряні судна

Жодне повітряне судно, здатне здійснювати польоти без пілота, не здійснює політ без пілота над територією Договірної держави, окрім як за спеціальним дозволом цієї держави і згідно з умовами такого дозволу. Кожна Договірна держава зобов'язується при польоті такого повітряного судна без пілота в районах, відкритих для цивільних повітряних суден, забезпечити такий контроль цього польоту, який дозволяв би усунути небезпеку для цивільних повітряних суден.

- **Стаття 9. Заборонені зони**
 - а) Кожна Договірна держава може з міркувань військової необхідності або суспільної безпеки обмежити або заборонити на однаковій основі польоти повітряних суден інших держав над певними зонами своєї території за умови, що в цьому відношенні не буде проводитися ніякої відмінності між зайнятими в регулярних міжнародних повітряних сполученнях повітряними суднами даної Держави і повітряними суднами інших Договірних держав, зайнятими в аналогічних сполученнях. Такі заборонені зони мають розумні розміри і місцезнаходження з тим, щоб без необхідності не створювати перешкод для аеронавігації. Описи таких заборонених зон на території Договірної держави, а також будь-які наступні зміни в них у можливо найкоротші терміни направляються іншим Договірним державам і Міжнародній організації цивільної авіації.
 - б) Кожна Договірна держава також зберігає за собою право негайно при виняткових обставинах або в період надзвичайного стану, або в інтересах суспільної безпеки тимчасово обмежити чи заборонити польоти над своєю територією або будь-якою її частиною за умови, що таке обмеження або заборона застосовується до повітряних суден усіх інших держав, незалежно від їх національності.
 - в) Кожна Договірна держава на підставі правил, які вона може встановити, може зажадати від будь-якого повітряного судна, що входить у зони, передбачені вище в підпунктах а) і б), здійснити посадку в можливо найкоротший строк в якому-небудь вказаному аеропорту в межах її території.

■ **аття 12. Правила польотів**

Кожна Договірна держава зобов'язується вживати заходів для забезпечення того, щоб кожне повітряне судно, яке здійснює політ або маневрує в межах її території, а також кожне повітряне судно, яке має її національний знак, де б таке судно не знаходилося, дотримувалося чинних у даному місці правил і регламенту, що стосуються польотів і маневрування повітряних суден. Кожна Договірна держава зобов'язується підтримувати максимально можливу однаковість своїх власних правил у цій галузі і правил, які встановлюються час від часу на підставі цієї Конвенції. Над відкритим морем чинними є правила, встановлені згідно з цією Конвенцією. Кожна Договірна держава зобов'язується забезпечити притягнення до відповідальності всіх осіб, які порушують чинні регламенти.

- **Стаття 17.** Національність повітряних суден
Повітряні судна мають національність тієї держави, в якій вони зареєстровані.
- Стаття 18.** Подвійна реєстрація
Не може вважатися дійсною реєстрація повітряного судна більш ніж в одній державі, але його реєстрація може переходити від однієї держави до іншої.
- Стаття 19.** Національне законодавство, яке регулює реєстрацію
Реєстрація або зміна реєстрації повітряних суден у будь-якій Договірній державі проводиться згідно з її законами і правилами.
- Стаття 20.** Наявність знаків
Кожне повітряне судно, зайняте в міжнародній аеронавігації, має відповідні національні та реєстраційні знаки.